

TURKIY GULISTON YOXUD AXLOQ ASARINING KOMIL INSON TARBIYASIDAGI O'RNI

Nizamova Malika Ravshan qizi

*Nizomiy nomidagi TDPU Maxsus pedagogika va
inklyuziv ta'lim fakulteti 3-kurs talabasi*

E-mail: malikanizamova47@gmail.com

Annotatsiya: Asardagi tarbiyaviy, axloqiy qarashlar.

Kalit so'zlar: Milliy ozodlik, milliy uyg'onish, tarbiya, axloq

TURKI GULISTAN OR THE ROLE OF HIS WORKS IN THE EDUCATION OF A PERFECT PERSON

Annotation: Educational moral views in the work

Keywords: National liberation, national awakening, education, ethics.

Har bir inson o'z erki bilan inson bo'lganidek, har bir davlat ham o'zining mustaqilligi, ozodligi bilan to'laqonli davlatdir. Jadid bobolarimiz bunday davlatni sog'inib, yashab o'tdilar. Shuning uchun ham ular ijodida istiboddan qonga to'lgan dil navolarini va milliy ozodlikni sog'ingan qalb sadolarini eshitish mumkin. Zero, deb nomlangan adabiyotning bosh g'oyasi ham shu edi. Bu adabiyotning yirik siymolaridan biri Abdulla Avloniydir. Ma'lumki, inson barkamolligi uning tashqi ko'rinishiga qarab emas, balki uning ma'naviy dunyosiga qarab belgilanadi. Jamiyatning ravnaqi va kelajagi ana shu jamiyatda yashovchilarning ma'naviy kamolotiga bog'liq. Zero, ma'naviy qashshoq insonlar bilan kelajagi porloq jamiyat qurib bo'lmasligi hayot haqiqatidir. Barkamol insonni tarbiyalash vazifasi esa muayyan darajada maktab zimmasiga yuklatilgan. Demak, ertangi kun egalari bo'lmish farzandlarimiz kamoloti ana shu ilm maskani bilan bog'liq. Bas, shunday ekan, butun e'tiborimizni maktabda olib borilayotgan ta'lim-tarbiya ishiga qaratmog'imiz lozim. Bu esa, asosan, tarbiyachi-murabbiyga, u olib borayotgan tarbiyaviy ish samaradorligiga bog'liq. Odamlar o'rtasida mehr-oqibat, haqiqiy insoniy munosabatlarni qaror toptirishda sinf tarbiyaviy soatlari xush-axloqlik tarbiyasi saboqlari – katta ahamiyatga ega. Zero, yaxshi tarbiya insonning bebaho boyligidir. Tarbiya vositasida yosh avlodni yetuk insonlar qilib yetishtirish oldimizda turgan eng dolzarb mavzulardan biridir.

1913-yilda quyida keltirilgan xususiyatlarni o'zida jamlagan A. Avloniyning "Turkiy guliston yoxud axloq" asari bosilib chiqdi. Ushbu asarida Abdulla Avloniy tarbiyada bolalarning fikrini rivojlantirish masalasiga alohida e'tibor bilan qaratadi. 1913-yilda quyida keltirilgan xususiyatlarni o'zida jamlagan A. Avloniyning

“Turkiy guliston yoxud axloq” asari bosilib chiqdi. Ushbu asarida Abdulla Avloniy tarbiyada bolalarning fikrini rivojlantirish masalasiga alohida e’tibor bilan qaratadi. Negaki, fikrlash iqtidorini egallash oliyjanob g’oyalar tomon intilish demakdir. Shunday ekan, aqlli odamning axloqsiz bo’lishi qiyin. Avloniy ana shu ikki tushunchalarni yaqin va birlikda ko’radi.

Nihoyat, gap xulqqa kelib taqaladi. Avloniy ularni ikkiga – yaxshi va yomon xulqqa ajratadi.

Muallifning fikricha, aql bilan ish tutish – fatonat, sa’y-g’ayrat, shijoat, ilm egallash, pokizalik, nazokat, sabr-toqat, intizom, vijdonli bo’lish, vatanni sevish, haq talablik, hamma narsaga ibrat ko’zi bilan qarash, hayo, iffat, til odobi, idrok va zukko, munislik va xayrixohlik, sadoqat, adolat, muhabbat, afv kabilarni yaxshi xulq sirasiga kiritadi va mukammal inson uchun zarur bo’lgan fazilatlar deb hisoblaydi. Adib bularning har biriga alohida-alohida to’xtalib o’tadi. O’z mulohazalarini dalillash uchun Aristotel, Platon, Gippokrat, Sa’diy, Mirzo Bedil singari mashhur mutafakkirlarning fikrlarini keltiradi. Adib har bir axloqiy kategoriyaga o’z munosabatini bildirganda, albatta, o’sha fikrini ifodalovchi bayt yoki biror maqol-hikmat ilova qiladi.

“Bir tog’ning o’rnidan ko’chib ketganini eshitsangiz, ishoningiz, ammo bir odamning xulqi boshqa bo’ldi deb eshitsangiz ishonmangiz”, - demishlar.

Xulqi yomon yuz, ko’zlidin na sud
Yuz, ko’zli xulqni qilmas kashud
Xulq mariziga davo istasang,
Marg davosin berilur qistasang.
Xulqi yomonning keturar ko’p zarar
Xulqing o’zi boshingga kaltak urar.
Xulqi fano bo’lsa degil alhazar,
Xor-u zalilikda qolur darbador.

Axloq ulamosi insonlarning xulqlarini ikkiga bo’lmishlar Agar nafs tarbiyat topib, yaxshi ishlarni qilurga odat qilsa, yaxshilikg’a tavsif bo’lub “yomon xulq” deb atalur. Avloniy shu bilan birga, so’zning inson qadr-qimmatini belgilashdagi rolga umuminsoniy qarashlardan kelib chiqib baho beradi. So’zning ma’nosiga alohida diqqat qildi. Til va so’z odobiga oid umuminsoniy fikrlarni davom ettirdi. “So’z insonning daraja va kamoloni, ilm va fazlini o’lchab ko’rsatadurg’on tarozisidir. Aql sohiblari kishining dilidagi fikr va niyatini, ilm va quvvatini, qadr va qimmatini so’zlagan so’zidan bilurlar...”

“Agar so’z aql va hikmatga muvofiq bo’lib, o’ziga yoki eshituvchiga bir foyda chiqaradurg’on bo’lmasa, asalarilar orasidan go’ng’illab yurgan qovog’arilar kabi quruq g’o’ng’illamoq faqat bosh og’rig’idan boshqa narsa emasdir. Boshimizga keladirg’on qattiq kulfatlarning ko’pi yumshoq tilimizdan keladur. Shuning uchun

“Ko‘p o‘yla, oz so‘zla” – demishlar”. Insonni bezaydigan sifatlar ko‘p. Chinakam inson yalqovlik va dangasalikni o‘ziga nomus deb biladi. Yoshligidan ilm, ma‘rifatga, hunar va san‘atga mehr qo‘yadi. Mehnatning aybi yo‘q. Qora ishchi bilan olimning zahmati ko‘rinishidagina tafovutli. Ammo ularning har ikkisi ham mehnat qiladi. Mehnat bilan kun kechirish esa buyuk saodat. Aksincha “... bu ko‘murchilik, bu temirchilik – manga munosib ish emas, deb dangasalik qilub, ishsiz yursa, zo‘r ayb, g‘ayratsizlikdur...”

Shuningdek, inson moddiy ne‘matlarni yaratishdan tashqari, ularning qadriga ham yeta bilmog‘i kerakligi haqida to‘xtaladi.. Bular o‘zaro juda yaqin, biri ikkinchisidan kelib chiqadurg‘on tushunchalardir. Kimki bir parcha nonni mehnat bilan topsa, uning qadriga ham yetadi. Bu haqda adib quyidagi fikrni bayon etgan edi: “Iqtisod deb pul va mol kabi ne‘matlarning qadrini bilmakni aytilur. Mol qadrini biluvchi kishilar o‘rinsiz yerga bir tiyin sarf qilmas, o‘rni kelganda so‘mni ayamas. Saxovatning ziddi baxillik o‘ldig‘i kabi iqtisodning ziddi isrofdur...”.

Avloniyning “Hayo dilni ravshan qiladig‘on bir nurdirki, inson har vaqt shul ma‘naviy nurning ziyosiga muhtojdir” degan fikri ham o‘rinli bo‘lib, unda ma‘naviy nurning ziyosi xususida to‘xtaladi. Zero, Hazrati Luqmon: “Iffat nomusning eng mahkam suyanchig‘idir. Nafsning hujumiga shul quvvat ila muqobala qilinur” deydi.

Avloniy xulq haqida so‘z yuritganda masalaga shunchaki, umumiy yondashib qo‘ya qolmay, balki aniq gap aytishga intiladi. Adibning diqqat markazida hamisha insoniylik mezoni turadi. Bu mezon esa doimo keng omma manfaatlari nuqtayi nazarini ifoda etadi. Darhaqiqat, Avloniy satrlaridagi yozuvlar shunchaki siyoh emas, balki uning qorachig‘idan qora qon bo‘lib oqqan ko‘zyoshlaridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdulla Avloniy. Turkiy Guliston yoxud axloq A. Avloniy
2. Ziyocom.kutubxonasi
3. Jadid adabiyoti
4. Vikepediya ma‘lumotlari